

18 ביוני 2013

הסלמת הרטוריקה האנטי-שיעית מצד אנשי דת סונים מאסכולות שונות משקפת הסכמה כי השיעה היא "אויב השעה", לפני המערב וישראל

עלי ח'אמנהא', בשאר אסד וחסן נצראללה כהתגלמות השטן (arabsnews.net 28 במאי 2013)

כללי

1. עוצמת השסע הסוני-שיעי משתקפת בכל זירות המערכה באזור ומצאת ביטוייה בהעמקת הלחימה של חזבאללה בסוריה; זליגת האש ללבנון; "שיאי קטל" עדתי בעיראק; הקו התוקפני שנוקטות מדינות המפרץ נגד איראן וחזבאללה. השסע הסוני-שיעי מתבלט כאחד מהמעצבים המרכזיים של המזרח התיכון בעידן הטלטלה אזורית.
2. לבנה מרכזית בהתעצמות השסע היא הרטוריקה האנטי-שיעית המסלימה, שנוקטים בה אנשי דת סונים מאסכולות שונות. בולט במיוחד נאומו (31 במאי 2013) של שיח' יוסף קרצ'אוי, בעיני רבים "מורה הדור" הסוני בו הביע חרטה על השנים הארוכות שהשקיע במאמצי קירוב בין הסונה לבין השיעה. הוא הודה בצדקת דרכם של אנשי הדת הסעודים-והאבים ביחסם העקבי לשיעים ככופרים, ואימץ את שפתם ביחס לשיעה ("חזבאללה = "מפלגת השטן")¹.
3. הקו המסלים מזכיר את הלך הרוח בעולם הסוני כלפי השיעה גם ב"גלים" קודמים (ההתפכחות מהמהפכה באיראן; המערכה בעיראק; מלחמת לבנון השנייה) ומשקף הסכמה -

¹ על נאומו של קרצ'אוי ראו פרסום מרכז המידע מ-12 ביוני 2013: "בדרשה, שנשא לאחרונה יוסף אלקרצ'אוי, הנחשב לגדול הפוסקים של האסלאם הסוני, השתלח באיראן ובחזבאללה ("מפלגת השטן") וקרא למוסלמים לסייע למורדים בסוריה. דבריו מבטאים את העמקת השסע הסוני-שיעי בעולם הערבי/מוסלמי ואת האתגרים הקשים הניצבים בפני חזבאללה כתוצאה מהישאבותו למלחמת האזרחים בסוריה".

המשותפת למורי הלכה המזוהים עם תנועת האחים המוסלמים, לאנשי ממסד והאבים, למטיפים סלפים ולחוגי הג'האד - לפיה השיעה היא "אויב השעה".

משמעות הסלמה זו היא "תעדוף רעיוני", גם אם לא בהכרח מעוגן בביטויים אופרטיביים, של המאבק בשיעה - ובמיצגיה איראן וחזבאללה - כראשון במעלה, לפני המערב וישראל. זאת, באופן המתכתב עם המציאות הפוליטית והחברתית שיצרה הטלטלה האזורית - הבלטת קווי השבר הבסיסיים בעולם הערבי והמוסלמי.

"תקריב אלמד'אהב" (קירוב האסכולות) - החזון וגוויעתו

1. רעיון הקירוב בין הסונה לבין השיעה מזוהה, בדרך כלל, עם "האגודה להתקרבות בין האסכולות" (ג'מאעת אלתקריב בין אלמד'אהב), שפעלה במצרים במחצית המאה הקודמת. שיח' אלאזהר באותה תקופה, שלתות, פרסם בשנת 1959 פתוא הקובעת שהשיעה היא "אסכולה שמותר לעבוד את אללה לפיה, כשאר אסכולות הסונים". בפתוא, כינה שלתות את השיעה "אלמד'הב אלג'עפרי" - האסכולה הג'עפריית, על שם האמאם השישי של השיעה התרי-עשרית, הנחשב למי שיצק את עיקרי התיאולוגיה השיעית. הייתה זו הכרה סונית ראשונה בשיעה כאסכולה הלכתית ותיאולוגית לגיטימית, לצד ארבע האסכולות הסוניות.
2. הפתוא של שלתות - איש דת ממסדי ששירת (מתוקף משרתו) את מטרות המשטר המצרי ושימש שופר לרצונותיו - נולדה על רקע פוליטי מובהק, ו"בהזמנה". היא נועדה לשרת באותה עת את רצונו של נאצר להדק את היחסים עם עיראק (של קאסם), שרוב תושביה שיעים.
3. לשלתות, הנחשב לדמות מפתח בקרב חסידי התקריב, מיוחסת גם ההחלטה להכניס את הוראת המשפט השיעי לתכנית הלימודים באלאזהר, כחלק אינטגרלי מהוראת אסכולות האסלאם. אולם, ההחלטה נוסחה באופן מעורפל, ולכן בפועל נלמד המשפט השיעי כחלק מלימודי משפט משווה ולא כאסכולה נפרדת. גם בעניין זה, גישת התקריב נבעה בראש ובראשונה מתועלתנות פוליטית. ביטוי לכך הייתה שקיעת תנועת התקריב בשנות הששים, על רקע מתיחות פוליטית בין מצרים לבין איראן.
4. באותה מידה, גם הגישה המנוגדת לתקריב יונקת משורשים פוליטיים. כך, למשל, הפתוא שפרסם השיח' הסעודי-והאבי עבדאללה אבן ג'בארין בשבוע הראשון של מלחמת לבנון השנייה, אינה ניתנת לניתוק מהעמדה הסעודית כלפי חזבאללה ומהמשטמה ההיסטורית העמוקה שבין הוהאביה לבין השיעה. בפתוא קרא אבן ג'בארין לסונים לנער חוצנם (ברא'יה) מהשיעים, קבע שאסור לעזור ל"אותה מפלגה (חזבאללה) מן אלראפצ'ון (הכופרים, כינוי לשיעים)" וסיים בציטוט מהקוראן (סורת אלמאא'דה, פסוק 51), כי "כל מי שיגלה נאמנות/ידידות (ולאיה) עמם - דינו כדינם". הפסוק במקורו מתייחס לאיסור על ידידות עם נוצרים ויהודים, וכאן למעשה הוחל על השיעים.
5. כמו פסקי הלכה אחרים, שעוררו הדים בעולם המוסלמי, ניסו אבן ג'בארין וחוג מקורביו "לקזז נזקים" ולחזור בהם מהפתוא. באתרי האינטרנט של בנו ושל תלמידיו פורסמה מעין התנצלות על הדברים וטענה כי "הוצאו מהקשרם". למרות זאת, התפתלויות אלו לא הסתירו את בהירות הפתוא ונחרצותה, ככזו המשקפת אל נכון את תפיסת היסוד של הוהאביה, המקדשת את ייחוד האל ועל כן רואה בשיעה חוטאת בחטא החמור ביותר - שיתוף (שרכ) לאל.

6. אחת התגובות הבולטות ומעוררות העניין בעולם הסוני לפתוא של אבן ג'בארין הייתה **פתוא נגדית של שיח' יוסף קרצ'אוי, המזוהה עם תנועת האחים המוסלמים ונחשב בעיני רבים כ"מורה הדור" הסוני בימינו**. קרצ'אוי קבע, כי **כל מי שמעיד את שתי העדויות - כלומר אומר את נוסח השהאדה "אין אלוהים מבלעדי אללה ומחמד הוא שליח אללה", הוא מוסלמי לכל דבר ועניין ו"ניצל מאש הגיהנום"**. מכאן, לשיטת קרצ'אוי, **שגם השיעים הם מוסלמים**, והתוספת שלהם לנוסח השהאדה - "ועלי ולי אללה" (עלי נאמן/ ידיד האל) אינה גורעת.

7. קרצ'אוי מבסס את פסיקתו על חדית' המיוחס לנביא מחמד, העומד בבסיס רעיון הג'האד: "צויתי (ע"י אללה) להילחם בכופרים, עד שיעידו שאין אלוה מבלעדי אללה ומחמד שליחו. אם יעשו זאת, לא אפגע בהם וברכושם, שכן מעתה הם חסינים ומשפטם נתון לאללה לבדו". לשיטת קרצ'אוי, השיעים חולקים על הסונים **רק בענפים ולא בשורשים**, כלומר רק בזוטות.

8. **הפתוא האפולוגטית של קרצ'אוי, ביחס לשיעה, משקפת אינטרס דתי ופוליטי שלו לקדש את המאבק במערב וביהודים**. לדידו, האויבים החיצוניים - היהודים, הנוצרים ועובדי האלילים - גיבשו חזית אנטי-אסלאמית, ולכן השיעים והסונים אינם יכולים לעמוד מנגד, ועליהם לגבש חזית משלהם נגד האויב. טענתו, כי המחלוקת בין שתי העדות אינה בעיקרי האמונה אלא בזוטות אינה נכונה, אך היא משרתת את מטרתו הפוליטית.

9. נאמן לגישה זו, פרסם קרצ'אוי בשנת 2005 "מסמך עקרונות לשיח ולקירוב בין השיעים לבין הסונים", ובו עשרה עקרונות ליישום תקריב. אחד מהם, לדוגמה, הוא **עקרון ההבנה ההדדית הטובה**: קרצ'אוי קבע שיש להבחין בין מה שמוסכם בקונצנזוס על כל השיעים, לבין מה ששנוי בקרבם במחלוקת. נושאים השנויים במחלוקת פנים-שיעית יכולים להיות בסיס להתקרבות בין חלקים מסוימים בשיעה, **אולי אף על רובה, לבין הסונה**. הבחנה זו יכולה להתבצע רק אם כל צד יבין את עיקרי האמונה של זולתו באמצעות לימוד ספרי ההלכה המוסכמים של הצד השני, ולא על בסיס שמועות, מיתוסים והתנהגות חיצונית של הזולת.

10. כך, לשיטת קרצ'אוי, אם למשל ילמדו הסונים לעומקה את תפיסת השיעה ביחס לקוראן, יגלו כי רק מיעוט השיעים סבור שהקוראן סולף בידי הסונים, בעוד רוב השיעים מקבל את הקוראן כמות שהוא ואינו טוען שסולף, אלא שהפרשנות המוסמכת ביותר שלו ניתנה בידי עלי. לכן, סבור קרצ'אוי, על הסונים לחבור לרוב השיעי בעניין זה, תוך הסכמה שהקוראן הוא דבר אלוהים חיים "שהבל לא קרב אליו". עובדה היא, מוסיף קרצ'אוי, **שהקוראן המודפס באיראן זהה לקוראן המודפס בסעודיה או במצרים**.

11. עקרון אחר במסמך "תורת התקריב" של קרצ'אוי הוא **ההתרכזות בנקודות ההסכמה בין השיעה לבין הסונה**, הן ביסודות האמונה (ארכאן אלאימאן) והן במצוות היסוד (ארכאן אלאסלאם). כך, מגמד קרצ'אוי את ההבדלים המהותיים בתחום החדית' ופרשנות הקוראן, שאינם משרתים את מטרתו, ומנסה לטשטשם.

12. בשנים האחרונות יזם קרצ'אוי פעילויות שונות לקידום רעיון התקריב, להן היו שותפים גם אנשי דת איראנים, שהשתייכו לארגון התקריב האיראני-שיעי, הכפוף ללשכת מנהיג איראן. פעילויות אלו, עפ"י רוב כינוסים או הופעות משותפות בתקשורת הבינערבית, שימשו במה לקידום אינטרסים של שני הצדדים, אך גם חשפו והבליטו דווקא את המבדיל והשונה ביניהם.

13. כך, למשל, קרצ'אוי יצא נגד תופעת "המיסיון השיעי" והשיעיזציה במדינות בעלות רוב סוני, ונגד המנהג השיעי לגדף את שלושת הח'ליפים הראשונים ואת חברי הנביא, דמויות מופת בסונה. בעניין זה אף תבע מעמיתיו האיראנים להוציא פתוא, שתאסור מפורשות את המנהג. מנגד, דרשו אנשי הדת האיראנים, ובראשם איתאללה תסח'ירי, ראש ארגון התקריב האיראני, כי הסונים יתנערו מרעיון התכפיר (האשמת האחר בכפירה, המופנית לא פעם כלפי שיעים). במילים אחרות, לעתים אנשי התקריב באו לברך ונמצאו מקללים.

14. השילוב בין העדר התוחלת של שיח ההתקרבות בשנים האחרונות, לבין הטלטלה האזורית – שהבליטה, כי דווקא המערב וישראל (ראשוני האויבים בעיני קרצ'אוי) "אינם הסיפור" באזור – הפך את התקריב לחסר רלוונטיות פוליטית. זאת, שעה שבמציאות הולכת ונצבעת הטלטלה עפ"י קווי השבר המסורתיים של המזרח התיכון, ובמרכזם העימות הסוני-שיעי האלים.

15. על רקע זה, נראה כי "הרהורי החרטה" הנוכחיים של קרצ'אוי מעצם רעיון התקריב, והודאתו בצדקת דרכם של שיח' ג'בארין ודומיו, סותמים את הגולל, לפחות לשנים הקרובות, על שיח שגם כך היה רחוק מלייצג את "הגרעין הקשה" בסונה.

השיח האנטי-שיעי באסלאם הסוני הרדיקלי: מספרא לסייפא

1. כאשר קבוצה קנאית מגדירה מיהו "האחר" שלה, קל לה יותר לחדד גם את זהותה שלה. מכאן מקור התפיסה שחוטאים "משלנו", כאלו המאיימים על הקהילה מבפנים, הם גרועים ומסוכנים יותר מחוטאים אחרים. **על רקע זה, תופסים הרדיקלים הסונים את השיעה כגרועה יותר מהנצרות ומהיהדות.**

2. **בעולם הסוני קיימת כיום ספרות עצומה בהיקפיה, שתכניה רוויים שנאה לשיעה.** בעבר לא היו פני הדברים כך. **העת'מאנים**, למשל, תפסו את השיעים כחוטאים והיפלו אותם, אך עדיין ראו בהם מוסלמים. הם רדפו שיעים קיצוניים בלבד, אך לא פגעו בשיעים מהזרם התרי-עשרי (המרכזי). **יוצאים מן הכלל, כבר באותה תקופה, היו הוהאבים בחצי האי ערב, שבלטו בשלילתם מן היסוד את השיעה ככופרת בעקרונ ייחוד האל (תוחיד).**

3. ההתעוררות האסלאמית של **סיד קטב ותנועת האחים המוסלמים במצרים**, ומאוחר יותר **באפגניסטאן ובמהפכה באיראן**, העירה את המתח העדתי מתרדמתו. התנועות הדתיות הסוניות תמכו תחילה במהפכה האיראנית, אך הסתייגו ממנה בהדרגה ככל שהתברר להם צביונה השיעי-איראני המובהק. **שיאה של התנערותם מהמהפכה היה לאחר שהמשטר האסלאמי תמך במשטר הסורי, כשזה טבח בתנועת האחים המוסלמים בחמאה בשנת 1982.** קווי הדמיון לימינו ניכרים מיד, כשמעורבותן המעמיקה של חזבאללה ואיראן לצד המשטר הסורי עומדת בלב מתקפת הניגוח הסונית העכשווית נגד השיעה.

4. **בבסיס הפולמיקה האנטי-שיעית החריפה בשנים האחרונות עומד הפחד מאובדן ההגמוניה הסונית.** הכלי הטכני, שסייע להפצתה בממדים כה עצומים הוא **האינטרנט.** הפולמיקה מקיפה שלושה נושאים: **תיאולוגיה (למשל, יחס השיעה לראשוני האסלאם וההאשמות ההדדיות בין העדות בעניין סילוף הקוראן); הלכה (למשל, ההיתר השיעי לנישואי הנאה זמניים - "מתעה"); והיסטוריה (למשל, הצגת השיעה כביטוי לעבודת אלילים הממשיך את עידן הג'אהליה; ולאיבה פרסית לערבים).** הרדיקלים הסונים מבקשים לחשוף באמצעות נושאים אלו את **"פרצופה האמיתי של השיעה".**

5. כמה דוגמאות לטיעוני הפולמוס הסוני נגד השיעה:

א. **רעיון ה"תקריב" אינו אלא מזימה של השיעים הצבועים להרדים את הסונים בסיסמאות פיוס, ובמקביל לפעול בחופשיות לשיעיזציה שלהם.** לכן, פיוס עם השיעים אפשרי רק אם יוותרו על אמונתם ויהפכו לסונים.

ב. השיעים רוחשים משטמה עמוקה לסונים, ובמיוחד לוחאבים. זאת, **במקום לאחד עמם שורות בשעה בה המוסלמים עומדים מול מתקפה חיצונית נוצרית-יהודית עזה**. טיעון זה מהווה תשובה לטענת אינטלקטואלים ערבים בדבר האנכרוניזם שבסכסוך העדתי נוכח "מתקפת המערב". אדרבא, טוענים הסונים, הכדור במגרשם של השיעים.

ג. **מנהג ה"תקיה"**, הסתרת הזהות הדתית האמיתית, המקובל בשיעה, הוא **היפוכו המוחלט של רעיון "קידוש השם"**, בו מחויב כל מאמין מוסלמי. הוא מבטא באופן הברור ביותר את היות השיעים **"העדה הכזבנית ביותר"** ("אכזאב אלטואא'ף"), כפי שמכנה אותם התיאולוג הסוני בן המאה ה-14 **אבן תימיה, מהמאורות הגדולים של הרדיקלים הסונים**.

ד. השיעים אימצו רעיונות כפירה מהיהודים. כך, למשל, **המהדי השיעי אינו אלא משיח השקר היהודי**, הטוען לאלוהות אך מייצג את השטן. מהדי זה דובר עברית ושלטונו מבוסס על **"השריעה של דוד המלך" - קוראן חדש שסולף בימי חכמי התלמוד**. יתרה מכך, הפרסים והיהודים הם שהגו את הסכסוך השיעי-סוני, ובמיוחד יהודי שמוצאו מתימן ושהתסיס את המתח העדתי בימי החליף עת'מאן.

ה. השיעים גרועים מן היהודים, משום שהיהודים אינם רוצים ליהד את כל העולם, אך השיעים רוצים להחיל על כל הבריות את אמונתם.

ו. השיעים אינם אלא פרסים זורואסטרים ("נג'וס", אמגושים) בכיסוי ולא מוסלמים. הם אפילו עולים לרגל לקברו בכאשאן של העבד הפרסי שרצח את הח'ליף עמר. הפרסים הרסו את האסלאם הערבי הטהור (בעניין זה בולטת העתקת הטינה הסלפית המסורתית מן התורכים בתקופה העת'מאנית אל הפרסים בימינו, נוכח הדומיננטיות של איראן).

ז. השיעים לכל אורך ההיסטוריה בגדו באסלאם: הסגירו את בגדאד לידי המונגולים והתנהגו בה אחרי הכיבוש כ"כלבים מטורפים"; ניסו לרצוח את צלאח אלדין; שיתפו פעולה עם האירופים נגד העת'מאנים ואחראים לכישלון המצור העת'מאני על וינה, שהביא לתחילת קיצה של האימפריה המוסלמית. גם בימינו, כיבוש עיראק בשנת 2003 לא היה אלא מעשה שיעי: השיעים הסתייעו באמריקנים כדי להפיל את המשטר ולהפיץ את אמונתם. "אין זה סהר שיעי, כי אם צלב שיעי שנגדו יש לזעוק", טוענים בעלי הפולמוס הסונים.

6. טענות הפולמיקה הסונית, בחלקן הגדול, הן כמובן מופרכות מיסודן, מסלפות את המקורות וחסרות כל בסיס היסטורי. לעתים אף מסתמכים הרדיקלים הסונים על חוקרים מערביים - ההופכים לפתע ל"כשרים" - כדי לנגח את השיעה. תפיסות קונספירטיביות אלה, התולות כל רע בשיעים, חוסכות מהמוסלמים הסונים את הצורך לערוך חשבון נפש ולהתמודד באמת עם בעיותיהם ועם כישלונותיהם לאורך ההיסטוריה.

7. הרטוריקה האנטי-שיעית הגיעה לשיאה אצל אבו מצעב זרקאוי, מנהיגה הקודם של אלקאעדה בעיראק. החידוש שלו התבטא בקריאה למלחמה טוטאלית נגד השיעה בעיראק, למעשה עד כדי ג'נוסייד. הכרזתו גררה ביקורת אפילו מצד הוגי ג'האד בולטים כמו מקדסי וטרטוסי, שאינם חשודים באהבת השיעה. אלו הצדיקו את הפגיעה בשיעים, אך אסרו להרוג את כולם, שכן לשיטתם לא כל השיעים משתפים פעולה עם האמריקנים נגד הסונים.

8. חילוקי דעות אלו בקרב בכירי הג'האד העולמי הצביעו, אז כהיום, על הפער בין התפיסות לבין המעשים בפועל. ייתכן שההסתייגות מעמדת זרקאוי הונעה משיקולים פוליטיים, וייתכן שמקורה בהבדל בין אנשי דת, הנוטים יותר לרעיון ושיש להם מעצורים פסיכולוגיים, לבין "ביצועים" חסר עכבות של בריון מלחמה מסוגו של זרקאוי. כך או כך, הסתייגות הוגי הג'האד לא השפיעה על מציאות הטבח בשטח, והרטוריקה הקיצונית של זרקאוי ממשיכה לעשות את שלה גם שנים אחרי מותו. המציאות הנוכחית בעיראק, כשמספרי ההרוגים במאבק השיעי-סוני הולכים וגואים, מהווה ביטוי לכך.

9. בפולמוס הסוני האנטי-שיעי קיימת מגמת המשכיות בין טיעונים מתקופות שונות. אבן תימיה היה ונותר מקור ההשראה העיקרי והחשוב ביותר של הרדיקלים הסונים, כשלצדו אבן עבד אלוהאב. טיעוניהם דאז נגד השיעה מועלים גם היום ע"י חסידיהם ללא שינוי. אולם, הדבר אינו נובע מתוך דבקות בהיסטוריה כדיסציפלינה מדעית. לא העבר חשוב, אלא השימוש בו לצרכי ההווה. לכן, הטיעונים כלפי השיעה הם במידה רבה א-היסטוריים, אפילו "אוריינטליסטיים".

10. גם השיעים, מצדם, מנגחים את הסונים באמצעות טיעוני קונספירציה חסרי אחיזה במציאות. לעתים קרובות, האשמות צד אחד את זולתו הן תמונות ראי להאשמות שמטיח הזולת בו. הסונים מסרבים להכיר בתמורות שחלו בשיעה ומתעלמים לחלוטין מהבדלים בין ענפי השיעה השונים. קיים גם דמיון רב לטענות אנטישמיות: למשל, אמונה סונית בקיומם של "הפרוטוקולים של אנשי הדת בקום"; שגיאות של שיעים מוסברות כתוצאה אך ורק של היותם שיעים; ועוד תפיסות ברוח זו.

11. במציאות הפוליטית והדתית הנוכחית במזרח התיכון, הניגוח של השיעים אינו נשאר בתחום הרטורי, אלא מתורגם לדמוניזציה ולאלימות בשטח. הוא מוצא ביטויו במלחמת האזרחים בסוריה וב"זליגת" האלימות העדתית מסוריה ללבנון.